

SADRŽAJ

VI	
Rad sna	5
E Predstavljanje kroz simbole u snu	
– Još neki tipični snovi	5
F Primeri – Računanje i govorenje u snu.	57
G Apsurdni snovi	
– Intelektualne aktivnosti u snu.	75
H Afekti u snu	107
I Sekundarna obrada.	134
VII	
Psihologija procesa sna	154
A Zaboravljanje snova	157
B Regresija	177
C Ispunjenje želja	193
D Buđenje kroz san – Funkcija sna – San straha	215
E Primarni i sekundarni proces – Potiskivanje.	228
F Nesvesno i svest – Realnost	248
VIII	
Literatura	261
O SNU.	287

VI

Rad sna

E

Predstavljanje kroz simbole u snu – Još neki tipični snovi

Analiza ovog poslednjeg biografskog sna služi kao dokaz za to da sam od samog početka uvideo prisustvo simbolike u snu. Ali do potpunog procenjivanja njenog obima i njenog značenja došao sam tek postepeno, kroz povećano iskustvo i pod uticajem radova V. Štekel¹, o kojima na ovom mestu treba nešto da kažem.

Ovaj autor, koji je psihoanalizi isto toliko naškodio koliko i koristio, izneo je veliki broj neslućenih prevoda simbola, u koje se u početku nije verovalo, ali koji su kasnije najvećim delom bili potvrđeni i morali biti prihvaćeni. Štekelova zasluga neće biti umanjena napomenom da skeptička uzdržljivost ostalih nije bila neopravdana. Jer primeri, na kojima je on zasnivao svoja tumačenja, često nisu bili ubedljivi, i on se služio metodom koja se mora odbaciti kao naučno nepouzdana. Štekel je svoje tumačenje pomoću simbola pronašao intuitivnim putem, na osnovu svoje sopstvene sposobnosti da simbole neposredno razume. Ali jedna takva veština ne može se pretpo-

---

¹ W. Stekel, *Die Sprache des Traumes*, 1911.

staviti kao opšta, njena efektivnost je van svake kritike i njeni rezultati, prema tome, nemaju nikakvo pravo na verodostojnost. Slično kao kada bismo dijagnozu infekcijskih bolesti hteli da zasnivamo na olfaktornim utiscima pored bolesničke postelje, premda su nesumnjivo postojali kliničari kod kojih je čulo mirisa, kod većine ljudi zakržljalo, više vredelo od ostalih čula i koji su zaista bili u stanju da abdominalni tifus dijagnosticiraju na osnovu mirisa.

Iskustvo psihoanalize, koje je sve više napredovalo, omogućilo nam je da nađemo pacijente koji su ovako neposredno razumevanje simbolike sna pokazivali na iznenađujući način. Često su to bili ljudi bolesni od *dementia praecox*, tako da je neko vreme postojala tendencija da se svi bolesnici sa ovakvim razumevanjem simbola osumnjiče da su žrtve ove bolesti. Ali to nije tačno; radi se o jednoj ličnoj obdarenosti ili osobenosti bez vidljivog patološkog značenja.

Ako smo se upoznali sa obimnom primenom simbolike za prikazivanje seksualnog materijala u snu, moramo sebi postaviti pitanje ne javljaju li se ovi simboli, možda, kao „sigle” u stenografiji sa jednim zauvek određenim značenjem, te se tako nalazimo u iskušenju da skiciramo jedan nov sanovnik prema metodu šifrovanja. Uz ovo treba napomenuti: ova simbolika ne pripada snu kao njegova svojina, nego nesvesnom predstavljanju, naročito u narodu, i ona je potpunija u folkloru, u mitovima, legendama, govornim frazama, mudrim izrekama i u vicevima koji kruže narodom negoli u snu. Mi bismo, dakle, zadatak tumačenja sna morali uveliko prekoračiti kada bismo hteli da udovoljimo značenju simbola i da raspravljamo o mnogobrojnim, većim delom još nerešenim problemima, koji se nadovezuju na pojam simbola.² Ovde mi želimo da se ograničimo na to da kažemo da predstavljanje kroz simbol spada među indirektna

---

² Uporedi radove Blojlera (Bleuler) i njegovih ciriških učenika Medera (Maeder), Abrahama i drugih, o simbolici, i autore nelekare na koje se oni pozivaju (Kleinpaul i dr.). Najtačnije što je o tom predmetu rečeno nalazi se u spisu O. Ranka i H. Zaksa (Sachs): *Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Geisteswissenschaften* (1913, glava I). Dalje: F. Jones, *Die Theorie der Symbolik u Intern. Zschr. f. Psychoanalyse*, V, 1919.

predstavljajna, ali da nas svakojaki znaci opominju da predstavljanje simbolom bez razlike ne pomešamo sa ostalim vrstama posrednog predstavljanja, da smo, naime, u stanju da ove znake, koji stvaraju razliku, možemo shvatiti u pojmovnoj jasnoći. U jednom nizu slučajeva očigledan je zajednički elemenat između simbola i onoga što on zastupa, u drugim slučajevima on je skriven; izbor simbola nam tada izgleda zagonetan. A upravo ovi slučajevi moraju da bace svetlost na zadnji smisao odnosa simbola; oni ukazuju na to da je taj odnos genetičke prirode. Što je danas simbolički povezano, bilo je u pravremenima verovatno sjedinjeno kroz pojmovni jezički identitet.³ Odnos simbola izgleda ostatak i oznaka nekadašnjeg identiteta. Pri tome možemo posmatrati da u jednom broju slučajeva upotreba zajedničkog simbola prevazilazi upotrebu govornih jezika, kao što je već to tvrdio Šubert (1814).⁴ Jedan broj simbola je star koliko i jezik uopšte, a drugi se u sadašnjosti neprestano iznova stvaraju (na primer, vazдушna lađa, cepelin).

San se ovom simbolikom služi za prurušeno prikazivanje svojih latentnih misli. Među ovako upotrebljenim simbolima ima ih, naravno, mnogo koji redovno, ili gotovo redovno, žele da znače isto. Samo bi valjalo da imamo na umu osobenu plastičnost psihičkog materijala. Jedan simbol dosta često u sadržaju sna neće se tumačiti

---

³ Ovo shvatanje našlo bi izvanrednu podršku u učenju koje iznosi dr Hans Šperber (Sperber). Šperber (*Über den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung der Sprache, Imago*, I, 1912) misli da su prareči, sve bez razlike, označavale seksualne stvari i da su zatim ovo seksualno značenje izgubile tako što su prešle na druge stvari i aktivnosti koje su upoređivane sa seksualnim.

⁴ Tako se, na primer, brod koji se kreće na vodi pojavljuje u snovima mađarskih snevača, iako je ovom jeziku izraz „schiffen” u smislu „mokriti” nepoznat (Ferenci, uporedi takođe str. 371). U snovima Francuza i ostalih Romana soba služi kao simbol prikazivanja žene, mada ovi narodi ne poznaju ništa što bi bilo slično nemačkoj reči „Frauenzimmer”. – (Prim. prev.: schiffen na nemačkom, znači „mokriti”). I Frojd ovu reč dovodi u vezu sa Schiff, lađa. Soba na nemačkom znači Zimmer, što ovde znači: soba za žene. Nijedan romanski narod nema neku reč gde bi se simbolička srodnost pokazala na ovako očigledan način kao što je kod nemačke reči!

simbolički, nego u svom pravom smislu; drugi put, snevač od specijalnog materijala sećanja može da ostvari pravo da sve moguće upotrebi kao seksualni simbol, što se uglavnom tako ne upotrebljava. Gde snevač za predstavljanje jedne sadržine ima na raspolaganju više simbola, odlučiće se za onaj koji pored toga inače pokazuje i stvarne odnose prema svom misaonom materijalu, koji dakle dozvoljava individualnu motivaciju pored tipično važeće.

Ako su novija istraživanja o snu, od vremena Šernera pa nadalje, učinila nemogućnim da se simbolika sna osporava – to prihvata čak i H. Elis (Havelock Ellis) da je nemogućna sumnja o tome da su naši snovi ispunjeni simbolikom –, onda se ipak mora priznati da je zadatak tumačenja snova ne samo olakšan postojanjem simbola u snu, nego da je i otežan. Tehnika tumačenja sna na osnovu slobodnih snevačevih asocijacija ostavlja nas većinom na cedilu za simbolične elemente sadržine sna; vraćanje samovolji tumača sna, kao što je u starom veku obavljano i izgleda da ponovo oživljava u podivljanim tumačenjima Štekelovim, isključeno je iz razloga naučne kritike. I tako nas elementi koji se nalaze u snu i koje treba shvatiti simbolički primoravaju na primenu jedne kombinovane tehnike, koja se, s jedne strane, oslanja na asocijacije snevača, a s druge strane, unosi iz razumevanja simbola, tumači ono što nedostaje. Krićka opreznost u rešavanju simbola i njihovo brižljivo proučavanje na osnovu naročito providnih primera snova moraju ići zajedno, da bi se oslabio prigovor samovolje u tumačenju snova. Nesigurnosti koje još uvek prijanaju uz našu aktivnost kao tumača snova dolaze, jednim delom, od našeg nepotpunog saznanja, koje se postepenim daljim produbljivanjem može poboljšati, a s druge strane, one zavise baš od izvesnih osobina simbola sna. Ovi su često mnogo i višesmisleni, tako da nam, kao u kineskom pismu, tek smisao omogućuje svaki put pravilno shvatanje. Sa ovom dvosmislenošću simbola povezuje se zatim pogodnost sna da dozvoljava pretumačenja, da u jednoj samoj sadržini prikaže različite i često po njihovoj prirodi različite misaone tvorevine i pokrete želja.

Posle ovih ograničenja i opomena, ja navodim: car i carica (kralj i kraljica) predstavljaju većinom snevačeve roditelje, princ ili princeza su on ili ona sami. Isti veliki autoritet što se pripisuje caru priznaje se i velikim ljudima, zato se, na primer, Gete u mnogim snovima pojavljuje kao simbol oca (Hitschmann). Svi predmeti koji su izduženi, štapovi, stabla drveća, kišobrani (zbog razapinjanja koje se može uporediti sa erekcijom!), sva duguljasta i oštra oružja: noževi, kame, koplja žele da zastupe muški ud. Česti simbol muškog uda, koji se ne da lako razumeti, jeste i turpija za nokte (zbog trljanja i struganja?). – Tabakere, kutije, sanduci, ormani, peći odgovaraju ženskom telu, ali i pećine, brodovi i sve vrste posuđa. – Sobe u snu najčešće su ženske sobe, opis njihovih različitih ulaza i izlaza ne vode nas baš na pogrešan put u tumačenju.⁵ Interesovanje da li je jedna soba „otvorena” ili „zatvorena”, u vezi s ovim postaje lako razumljivo (Uporedi Dorin san u *Odlomku jedne analize hysterije*). Koji ključ onda otvara sobu, ne treba da se izričito kaže; simbolika brave i ključa poslužila je pesniku Ulandu u pesmi *O grofu Eberštajnu* za najprivlačniju svinjariju. – San kako se prolazi kroz niz soba jeste san o bordelu ili haremu. Ali se on upotrebljava za predstavljanje braka (suprotnost), kao što je to na lepim primerima pokazao H. Zaks. – Jedan interesantan odnos prema infantilnom seksualnom istraživanju pokazuje se ako snevač sanja o dve sobe koje su ranije bile jedna, ili ako u snu vidi da je jedna njemu poznata soba jednoga stana podeljena na dva dela, ili obrnuto. U detinjstvu smo ženske ge-

---

⁵ Jedan pacijent koji živi u pansionu sanja kako je sreo jednu devojkicu od posluge i upitao je koji broj ima; ona mu, na njegovo iznenađenje, odgovori: 14. On je stvarno stupio u odnose sa pomenutom devojkicom i takođe često imao s njom sastanke u svojoj spavaćoj sobi. Ona se, kao što je razumljivo, plašila da gazdarica nešto ne posumnja u nju i učini mu, na dan pre sna, predlog da se s njim nađe u jednoj nenastanjenoj sobi. Stvarno, ova soba nosila je broj 14, dok u snu žena nosi ovaj broj. Teško se može zamisliti jedan jasniji dokaz za identifikaciju žene i sobe. (Ernest Jones, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, II, 1914). Uporedi Artemidorus, *Symbolik der Träume* (preveo F. S. Kraus, Beč, 1881, str. 110): „Tako na primer, spavaća soba znači suprugu, ako takva postoji u kući.”

nitalije (zadnjicu) smatrali za jedan jedini prostor (infantilna teorija o kloaki) i tek kasnije saznali da ova oblast tela obuhvata dve odvojene šupljine i otvore. – Stepenice, lestvice, stepeništa, odnosno penjanje preko njih, i to kako penjanje tako i spuštanje, simboličko su predstavljanje polnog akta.⁶ – Glatki zidovi, preko kojih se penjemo, fasade kuća sa kojih se – često u jakom strahu – spuštamo, odgovaraju uspravnim ljudskim telima, i ponavljaju u snu verovatno sećanje na penjanje male dece uz roditelje i negovateljsko osoblje. „Glatki” zidovi su muškarcima; često se u snu straha pridržavamo „ispusta” na kućama. – Stolovi, postavljeni stolovi i daske su, pak, žene, svakako zbog suprotnosti koja ovde uklanja telesne obline. „Drvo” je, čini se, uopšte prema svojim lingvističkim odnosima zastupnik ženske materije. Ime ostrva Madeira na portugalskom znači: drvo. Pošto „sto i postelja” predstavljaju brak, to se u snu često prvo zamenjuje drugom, i ukoliko je moguće, seksualni predstavnici kompleksa transponira u kompleks jedenja. – Od odevnih predmeta, šušur jedne žene vrlo često sa sigurnošću treba tumačiti kao genitalije, i to genitalije muškarca. Isto tako, i mantil, pri čemu ostaje nerešeno koji deo na

---

⁶ Ovde ponavljam ono što sam već jednom na drugom mestu izjavio (*Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie, Zentralblatt für Psychoanalyse*, I, 1910, Sabrana dela, sveska VIII): „Pre izvesnog vremena saznao sam da se jedan psiholog, s kojim ne stojimo u bliskim odnosima, obratio jednom od nas sa napomenom da mi svakako precenjujemo tajanstveno seksualno značenje snova. Rekao je da je njegov najčešći san kako se penje stepenicama, a u tome se svakako ne krije ništa seksualno. Pošto nam je ovim prigovorom skrenuta pažnja, mi smo pojavljivanju u snu stepenica, stepeništa i lestvica poklonili pažnju i uskoro smo mogli utvrditi da stepenice (i što je njima analogno) predstavljaju siguran simbol koitusa. Osnovu za ovo upoređenje nije teško pronaći; u nizu ritmičkih pokreta, uz sve veće pomanjkanje daha, mi stižemo na visinu i posle toga u nekoliko brzih koraka ponovo možemo da se nađemo dole. Tako se ritam koitusa ponovo nalazi u penjanju stepenicama. Ne zaboravimo da u pomoć pozovemo i govor. On će nam pokazati da se reč „Steigen” (penjanje) bez daljeg upotrebljava kao dopunsko obeležavanje seksualnog akta. Kaže se da je neki čovek „Steiger”, „nachsteigen” (ići za nekom ženskom). U francuskom jeziku se za stepenice kaže „la marche”; „un vieux marcheur” se sasvim pokriva sa našim „ein alter Steiger” (Prim. prev.: reči Steiger, marcheur, mogli bismo prevesti sa „švaler”).

ovoj primeni simbola pripada sličnosti reči. U snovima muškaraca često nalazimo kravatu kao simbol za penis, svakako ne samo zato što visi nadole i što je karakteristična za muškarca, nego takođe što je čovek može odabrati prema tome kako mu se sviđa, sloboda koja je od prirode zabranjena kod osobenosti ovoga simbola.⁷ Lica koja u snu upotrebljavaju ovaj simbol, u životu se luksuzno snabdevaju kravatama i imaju čitave zbirke kravata. – Sve komplikovane mašinerije i aparati – u snu su, sa velikom verovatnoćom, genitalije, po pravilu muške, i u njihovom opisivanju simbolika sna isto je tako neumorna kao što je i vic. Potpuno je jasno, takođe, da se sva oružja i alati upotrebljavaju kao simboli muškoga uda: plug, čekić, puška, revolver, kama, sablja itd. – Isto tako se mnogi pejzaži u snu, naročito pokrajine sa mostovima ili pošumljenim gorama, vrlo lako mogu prepoznati kao opis genitalija. Marcinovski je prikupio čitav niz primera u kojima su snevači svoje snove objašnjavali crtežima koji je trebalo da prikazuju pejzaž i prostorije koji se u snovima nalaze. Ovi crteži veoma očigledno prikazuju razliku između manifestnih i latentnog značenja u snu. Dok, posmatrani bezazleno, ti crteži donose planove, zemljopisne karte i slično, otkrivaju se temeljnijem istraživanju kao prikazivanja ljudskog tela, genitalija itd., i tek na osnovu ovakvog shvatanja omogućavaju razumevanje sna. (Uporedi, uz to, Pfisterove radove o kriptografiji i skrivalicama.) Isto tako, kod nerazumljivih novih tvorevina reči možemo pomisliti da su sastavljene od delova koji imaju seksualno značenje. – I deca u snu često ne znače ništa drugo do genitalije: kao što su i ljudi i žene navikli da svojim genitalijama tepaju kao „mali” i lako ih obeležavaju. „Malog brata” Štekel je pravilno prepoznao kao penis: igrati se s malim detetom, tući malo-

⁷ Uporedi u *Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, 675, crtež jednog devetnaestogodišnjeg manijaka: jedan čovek sa zmijom kao kravatom koja se okreće jednoj devojci. Uz to, priču *Die Schamhaftige* (Stidljiva) u *Anthropophyteia*, VI, 334): U kupatilo ulazi jedna dama, a tamo se nalazio neki čovek koji je jedva stigao da obuče košulju; veoma je bio postiden, ali je smesta pokrio vrat prednjim delom košulje i rekao: „Molim za oproštaj, ja sam bez kravate.”

ga itd. – često su predstave onanije u snu. – Za simboličko predstavljanje kastracije radu sna služi: ćelavost, šišanje kose, ispadanje zuba i odsecanje glave. Kao predohranu protiv kastracije treba shvatiti ako se jedan od upotrebljivih simbola penisa u snu pojavljuje u dvostrukom broju ili u množini. I nastupanje guštera u snu – jedne životinje kojoj otkinuti rep ponovo poraste – ima isto značenje. (Uporedi gore san o gušteru.) – Od životinja koje se u mitologiji i folkloru upotrebljavaju kao genitalni simboli mnoge i u snu igraju ovu ulogu: riba, puž, mačka, miš (zbog dlaka na genitalijama), a pre svega najznačajniji simbol muškoga uda, zmija. Male životinje, gamad, su zastupnici male dece, na primer neželjene braće i sestara; biti pun gamadi često treba izjednačiti sa gravidnošću. – Kao jedan sasvim recentni simbol sna muških genitalija treba pomenuti vazdušnu lađu, koja ovu upotrebu opravdava svojim odnosom prema letenju, kao i u zgodnom slučaju svojim oblikom. – Štekel je dao, dokazujući ih primerima, čitav niz simbola, koji delimično još nisu dovoljno verificirani. Njegovi spisi, a naročito njegova knjiga *Govor sna (Die Sprache des Traumes)*, sadržavaju najbogatiju zbirku rešenja simbola, koji su oštroumno pogodeni i koji su se prilikom proveravanja pokazali kao tačni, na primer, u odeljku o simbolici smrti. Nepotpuna autorova kritika i njegova sklonost ka uopštavanjima po svaku cenu čine ostala njegova tumačenja sumnjivim i neupotrebljivim, tako da pri korišćenju ovih radova nužno treba savetovati da budemo pažljivi. Ja ću se zato ograničiti na to da istaknem jedan mali broj primera.

Desno i levo, prema Štekelu, u snu treba shvatiti etički. „Desni put uvek pokazuje put prava, a levi – put zločina. Tako levi put može predstavljati homoseksualnost, inocest, perverznost, a desni, brak, opštenje sa jednom droljom itd. – uvek procenjavano sa individualno moralnog gledišta snevača” (na pom. mestu str. 466). *Rođaci uopšte*, u snu igraju najvećim delom ulogu genitalija (str. 473). Ovde, u ovom značenju mogu potvrditi samo za sina, ćerku, mlađu sestru, ukoliko, dakle, dopire oblast primenjivanja „maloga”. Naprotiv, na

sigurnim primerima *prepoznajem sestre* kao simbole grudi, *braću* kao simbole velikih hemisfera. *Nesustizanje* kola Štekel rešava kao žaljenje zbog razlike u godinama koja se ne može postići (str. 479). *Prtljag* s kojim putujemo po njemu je teret grehova koji nas pritiskuju (ibidem). Upravo puni prtljag se često prikazuje kao očigledan simbol sopstvenih genitalija. I brojevima, koji se u snu često javljaju, Štekel je odredio fiksirana značenja simbola, ali ova rešavanja niti izgledaju dovoljno utemeljena, niti pak da su opštevažeća, mada se tumačenje u pojedinačnom slučaju većinom može priznati kao verovatno. Broj tri, uostalom, simbol je muških genitalija, utvrđen sa više strana. Jedno od uopštavanja koje Štekel daje odnosi se na dvo-smisleno značenje simbola genitalija. „Gde bi postojao jedan simbol koji – kad bi to fantazija samo i donekle dopuštala – ne bi u isto vreme mogao biti upotrebljen i kao muški i kao ženski!” Umetnuta rečenica ovde svakako povlači mnogo od sigurnosti ovoga tvrđenja, jer fantazija baš to ne dozvoljava uvek. Ali ja ipak ne smatram izlišnim da kažem da, prema mojim iskustvima, opšta Štekelova rečenica treba da se povuče pred priznanjem jedne veće raznovrsnosti. Osim simbola koji isto tako često stoje za muške kao i za ženske genitalije, ima i takvih koji pretežno ili gotovo isključivo predstavljaju jedan od spolova, i još drugih, od kojih nam je poznato samo muško ili samo žensko značenje. Dugačke, čvrste predmete i oružja upotrebljavati kao simbole ženskih genitalija, ili šuplje predmete (sanduke, kutije, tabakere i slično) upotrebljavati kao simbole muških genitalija – upravo to fantazija ne dopušta.

Tačno je da sklonost sna i nesvesnih fantazija da seksualne simbole upotrebe biseksualno odaje jednu arhaičnu crtu, pošto je razlika genitalija u detinjstvu nepoznata i pošto se i jednom i drugom spolu pripisuju iste genitalije. Ali možemo biti zavedeni i na pogrešno shvatanje jednog biseksualnog seksualnog simbola ako zaboravimo na to da se u mnogim snovima obavlja opšte okretanje spolova, tako da je muško predstavljeno ženskim i obratno. Takvi snovi, na primer, izražavaju želju jedne žene da bi više volela da bude muškarac.

Genitalije mogu i u snu biti zastupljene drugim delovima tela, muški ud rukom ili nogom, ženski genitalni otvor ustima, uvetom, pa čak i okom. Sekreti ljudskoga tela – sluz, suze, mokraćna, sperma itd. – mogu se u snu zamenjivati jedni drugim. Ova u celini pravilna postavka V. Štekela pretrpela je, s pravom, kritičko ograničenje napomenama koje je izneo R. Rajtler (R. Reitler, u *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, I, 1913). Radi se u suštini o zameni značajnih sekreta, kao što je seme, jednim indiferentnim sekretom.

Ova u velikoj meri nepotpuna nagoveštenja neka budu dovoljna da se drugi podstaknu na pažljiviji rad oko prikupljanja.⁸ Mnogo opširniji prikaz simbolike sna pokušao sam da dam u svojim *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1916/17).⁹

Sada ću dodati nekoliko primera o primeni ovih simbola u snovima, koji treba da pokažu kako je nemoguće stići do tumačenja sna ako se protivimo simbolici sna, i kako se ta simbolika u mnogim slučajevima neotklonjivo nameće. Na istom mestu, međutim, želeo bih izričito da upozorim na to da se značaj simbola za tumačenje sna ne treba preceniti, da se rad na prevođenju sna ograniči na prevođenje na simbole i da se napusti tehnika upotrebljavanja pomisli snevačevih. Obe tehnike tumačenja sna moraju jedna drugu dopunjavati; ali praktično, kao i teorijska, prednost pripada postupku koji je najpre opisan, postupku koji izjavama snevača pridaje odlučujući značaj, dok prevođenje simbola koje preduzimamo prilazi tome kao pomoćno sredstvo.

---

⁸ Uz sve razlike Šernerovog shvatanja simbolike sna i ove koju sam ovde razvio, moram istaći da Šernera ipak treba priznati kao pravog pronalazača simbolike sna, i da su iskustva psihoanalize, posle njegove odavno objavljene knjige (1861), koja je dugo smatrana fantastičnom, pomogla da doživi čast.

⁹ Prim. prev.: Knjiga je objavljena i na našem jeziku u prevodu Borislava Lorenca: *Uvod u psihoanalizu*, Beograd 1933, izdanje „Kosmos”.